

Leeskring Bibliotheek Rumst – 5 mei 2013

Tonio

A.F.Th. van der Heijden

Amsterdam: De Bezige Bij, 2012. 16^e druk
632 p.

De auteur

Adri van der Heijden werd geboren op 15 oktober 1951 in Geldrop, Noord-Brabant. Hij volgde de H.B.S., ging filosofie studeren aan de universiteit van Nijmegen en zette zijn studie voort in Amsterdam. Hij debuteerde onder het pseudoniem Patrizio Canaponi met de verhalenbundel *Een gondel in de Herengracht* in 1978. Van der Heijden gebruikt zijn

autobiografisch materiaal uitgebreid in zijn werk. Vooral in de cyclus *De tandeloze tijd* (momenteel 8 delen) beschrijft hij via zijn alter ego, Albert Egberts jr., zijn jeugdjaren, studententijd en het leven als junkie in kraakpanden in Amsterdam. Hij schetst daarmee zeer boeiend enkele decennia Nederlandse sociale geschiedenis. In 2003 verscheen met *De movo tapes* het eerste deel van een tweede cyclus, *Homo duplex*. Daarnaast schreef hij ook verschillende keren een requiem: voor zijn vader, moeder, neef, zoon en schrijver Jean-Paul Franssens. Hij maakt ook geregeld gebruik van waargebeurde feiten in zijn romans. Hij is getrouwd met schrijfster/journaliste Mirjam Rotenstreich. Op 23 mei 2011 stierf hun 21-jarige zoon Tonio na een verkeersongeval. De roman die hij over de dood van zijn zoon schreef had een enorm succes. In 2013

ontving Van der Heijden de P.C. Hooftprijs voor zijn hele oeuvre. Het juryrapport beschrijft zijn stijl als “ongeremd en retorisch, met weinig beperkingen en soms bijna barstend uit zijn eigen zinsverband.” Critici verwijten de auteur soms wel zijn oeverloze details en barokke verbeelding oftewel ‘het leven in de breedte’ dat hij introduceerde in *De tandeloze tijd*.

Bibliografie, een keuze

- 1978 – *Een gondel in de Herengracht (verhalen)*
- 1983 – *De slag om de Blauwbrug. De tandeloze tijd. Proloog (roman)*
- 1983 – *Vallende ouders. De tandeloze tijd 1 (roman)*
- 1985 – *De gevarendriehoek. De tandeloze tijd 2 (roman)*
- 1986 – *De sandwich (roman)*
- 1988 – *Het leven uit een dag (roman)*
- 1990 – *Advocaat van de Hanen. De tandeloze tijd 4 (roman)*
- 1992 – *Weerborstels. De tandeloze tijd. Een intermezzo (novelle)*
- 1994 – *Asbestemming. Een requiem (roman)*
- 1996 – *Het Hof van Barmhartigheid. De tandeloze tijd 3.1 (roman)*
- 1996 – *Onder het plaveisel het moeras. De tandeloze tijd 3.2 (roman)*
- 2003 – *De Movo tapes (Homo duplex 0)*
- 2003 – *Engelenplaque (Dagboekantekeningen)*

2004 – *Hier viel Van Gogh flauw* (Dagboekantekeningen)
 2006 – *Drijfzand koloniseren* (sleutel tot *Homo duplex*)
 2007 – *Het schervengericht* (onderdeel van *Homo duplex*)
 2007 – *Mim* (novelle t.g.v. Harry Mulisch' 80e verjaardag, geïnspireerd op diens *De versierde mens* en onderdeel van *Homo duplex*)
 2008 - *Voetstampwijnen zijn tandknarswijnen* (requiem voor Jean-Paul Franssens)
 2008 - *Gentse lente* (verhalen)
 2008 - *De liefdesbaby* (novelle)
 2009 - *Doodverf* (roman)
 2011 - *Tonio. Een requiemroman* (roman)
 2012 - *Uitverkoren - Verhandelingen over het pantonionisme* (ontbrekend hoofdstuk uit 'Tonio' + interviews) (Statenhofpers, oplage 191 ex.)
 2013 - *De helleveeg* (roman, onderdeel van *De tandeloze tijd*)

Het verhaal

Op de Eerste Pinksterdag van 2010 komt Tonio van der Heijden, enig kind van A.F.Th. van der Heijden en Mirjam Rotenstreich, bij een verkeersongeval om het leven. Het is vroeg in de ochtend als hij, ter hoogte van het Vondelpark in het centrum van Amsterdam, wordt geschept door een auto. Hij wordt in kritieke toestand naar het Academisch Medisch Centrum vervoerd, waar hij diezelfde dag aan zijn verwondingen overlijdt.

Tonio zal nooit ouder worden dan 21 jaar.

A.F.Th. van der Heijden en zijn vrouw Mirjam Rotenstreich blijven vernietigd achter. De schrijver doet het enige waar hij op dat moment toe in staat is: schrijven over hoe de politie aan de deur stond en hen meenam naar het ziekenhuis, de artsen daar, Tonio die stierf, hoe het verdriet voelt, hoe het gewone leven tot stilstand komt. Hij maakt aantekeningen, graaft in zijn herinneringen aan Tonio, haalt vroegere notities boven, verdooft het verdriet met alcohol, praat met zijn vrouw en schrijft. Daarbij wordt hij voortgedreven door twee dwingende vragen: wat gebeurde er met Tonio in de laatste uren en dagen voorafgaand aan de ramp, en hoe kon dit ongeluk plaatsvinden? Hij verdooft het gemis in een zoektocht naar het wat en het hoe, die leidt langs verschillende ooggetuigen, vrienden, politiemensen, artsen en het mysterieuze meisje Jenny, dat in de laatste weken van Tonio's leven een cruciale rol blijkt te hebben vervuld. *Tonio, een requiemroman* vormt de neerslag van die zoektocht, een nauwgezette reconstructie van een jongensleven en een radeloze queeste naar zin en betekenis.

Autobiografische elementen

De roman *Tonio* is quasi volledig autobiografisch. De schrijver klampte zich aan het schrijven vast in zijn verdriet en maakte er tenslotte een roman van om zijn zoon een stem te geven over het graf heen, het is een plicht jegens zijn zoon (p. 565) "...ik kon wel proberen hem in proza levend te houden." p. 269 "het is schrijven over Tonio of niet schrijven – dat is geen kwestie van kiezen."

"Zolang ik, zeg maar, gerust op rituele wijze, aan mijn requiem werkte, zat ik met Tonio in mijn armen. Ik drukte hem tegen me aan, praatte op hem in, liet hem de verse woorden lezen en van commentaar voorzien... Dat alles behoorde tot de eredienst die ik hem bereidde, en waarmee ik mezelf in een verdovende roes bracht." (interview *Vrij Nederland*, 25 juni 2011)

"Tonio was een boek dat ik moest schrijven. En ik kon er maar beter voor zorgen dat het een goed stuk werk werd. Ik had mezelf een waardeloos schrijver gevonden, als ik gefaald zou hebben net op het ogenblik dat het er toe deed." (interview *De Morgen*, 8 maart 2014)

Begin 2014 verscheen *Uitverkoren*, de 'proefnovelle' waaruit de roman *Tonio* is voortgekomen, in de uitgave aangevuld met enkele interviews die verschenen waren na de publicatie van de roman. De auteur voorziet ooit een meer literaire verwerking van de dood van zijn zoon, maar daarvoor is nog wat meer afstand in de tijd nodig.

Waardering van recensenten

Sommige recensenten hebben het moeilijk om dit boek te recenseren, leggen het soms zelfs halverwege weg.

“Een boek als Tonio onttrekt zich aan de gewone literaire kritiek. Niet alleen omdat het van weinig compassie zou getuigen om de waarheid van een gestorven kind langs een koude literaire meetlat te leggen, maar vooral omdat je onmogelijk kunt uitmaken of je aangedaan bent door wat de schrijver opwekt of door de wetenschap dat wat hij opwekt wáár is.” (*Arjen Fortuin in NRC Handelsblad, 26/05/2011*)

“Het voelt banaal om in dit verband over de schrijfkwaliteiten van A.F.Th. van der Heijden te beginnen, maar het is wél natuurlijk mede daaraan te danken dat de rouw en de ellende schrijnend voelbaar worden.....” (*Marja Pruis in De Groene Amsterdammer, 01/06/2011*)

Als er dan toch over dit boek geschreven wordt dan is het zeer lovend, ook al blijft ook de criticus ongemakkelijk op zijn stoel schuiven, in zijn gedwongen rol van voyeur.

“De pagina's waarop Van der Heijden met een liefdevolle, bezorgde blik Tonio op zijn laatste fietstocht gadeslaat en zijn onmachtige pogingen hem alsnog te behoeden voor die lelijke dood, behoren tot het mooiste wat iemand kan schrijven. Het is obsceen, maar waar.” (*Marja Pruis in De Groene Amsterdammer, 01/06/2011*)

“Dit is rauw vlees, dit zijn de hardste gevoelens, de diepste wonden, een wereld zonder troost. Dit is de dood zoals ze is, zonder betekenis. (...) Een van de meeste beroerende boeken in jaren in de Nederlandse literatuur.” (*Jeroen Overstijns in De Standaard, 03/06/2011*)

Het boek won zowel de Libris literatuurprijs als de NS Publieksprijs.

Waardering van de leeskring

De leeskring vond Tonio over het algemeen goed. Eén lezer had het boek al vlug opzij gelegd en bij twee leden woog het negatieve toch het meeste door. Lezers met ongeveer gelijksoortige ervaringen van verlies –persoonlijk of in hun omgeving- konden het boek het meest waarderen. Positief waren de beschrijvingen van ‘het razen van het verdriet’, de gevoelschaos waarin een mens terechtkomt, de schaamte en het schuldgevoel die je voelt en de liefde die uit het boek sprak. Negatief daarentegen was dat het boek ondanks het onderwerp weinig ontroering oproept, dat het vooral een portret van de vader is en dat enige pedanterie hem niet vreemd lijkt. Ook vonden velen het te lang en vielen de vele herhalingen op. De details, vaak over zijn eigen leven, leidden af van de naakte waarheid van de dood van zijn zoon. Het boek is ook te snel op de gebeurtenis geschreven en mist de afstand om al beschouwing te bevatten, maar als lezer mis je dat. De vader én de schrijver in hem vechten om de pen die dit boek schrijft.

Opbouw

Het boek is opgebouwd uit twee boeken, voorafgegaan door een proloog, van elkaar gescheiden door een intermezzo en afgesloten door een epiloog. Boek 1 vertelt wat er die 23e mei gebeurde: de politie aan de deur, tussen hoop en vrees in het ziekenhuis, de dagen erna, de begrafenis, de rouw. Boek 2 verhaalt de zoektocht naar wat precies gebeurd is voorafgaand aan zijn dood, hoe dit kon gebeuren en geeft verslag van gesprekken met vrienden, chirurg, politie, filmpje bewakingscamera. Ondertussen gaan het verdriet van de ouders en de herinneringen aan de verloren zoon onverminderd door.

Proloog	Geen tweede naam	p. 9
Eerste boek	Zwarte Pinksterdag	p. 23
Intermezzo	15 september 2010	p. 207
Tweede boek	De goudenregen	p. 225
Epiloog	De zonsverduistering	p. 613

Volgens de auteur heeft hij bij het schrijven de opbouw van het klassieke drama (probleemstelling, pogingen tot oplossing en tenslotte catharsis) als raster voor zijn boek gezocht en het materiaal bleek uiteindelijk twee opeenvolgende drama's te bevatten, de twee boeken in de roman. "In het Eerste boek luidt het probleem min of meer: ik hunker naar een kind, en ben tegelijkertijd bang voor de kwetsbaarheid ervan. Het kind komt er. Hoe garandeer ik het de maximale bescherming? De oplossing wordt gezocht in een onafzienbare reeks verhuizingen, die allemaal hun doel voorbij schieten. Totdat na een fikse huwelijks crisis, het jonge gezin zich vestigt in een veilig pand in de Johannes Verhulststraat. De Zwarte Pinksterdag in het AMC, waar Tonio op de operatietafel ligt, vormt rond dit Eerste boek de raamver telling. Het probleem dat in het Tweede boek wordt opgeworpen, is: Tonio is dood, en wij verkeren in onzekerheid over het hoe van zijn ongeluk. Omdat wij van de juiste reconstructie enige verlichting verwachten, zoeken we de bronnen op die ons er meer over kunnen vertellen. De zoektocht eindigt op de plek des onheils, of liever: met het bekijken van de beveiligingscamera-beelden waarop de aanrijding geregistreerd staat. De laatste twee feiten zou je voorzichtig als een catharsis kunnen benoemen." *De schrijver in interview met Arjan Peters, De Volkskrant 11/06/2011*

Er zitten heel wat verwijzingen in het boek: - na de geboorte van Tonio ging hij in 1988 naar de huldiging van het Oranje-elftal na de Europese kampioenschappen, zoals hij ook in 2010 doet. Robin van Persie op de camping én op de huldiging. De goudenregen die opgroeit met Tonio en breekt onder de neerstortende klimop. Tonio leren fietsen enz. Muziek Shostakowitsj= Daar komen de ridders = hoefslag van de dood.

Tijd

De verteltijd van het kernverhaal loopt van 23 mei 2010 (dood van Tonio) tot en met 13 juli (huldiging van het Oranjeteam). Binnen deze tijd wordt voortdurend teruggegrepen naar herinneringen aan Tonio's leven, maar ook naar herinneringen van voor die tijd. De epiloog is geschreven op 31 augustus, het intermezzo op 15 september.

Perspectief en verteller

Schrijver, verteller en hoofdpersoon vallen hier volledig samen. Ook het portret dat Van der Heijden van zijn zoon wil schetsen is onvermijdelijk incorrect omdat het perspectief van een vader een vertekende invalshoek geeft.

Personages

Ondanks de titel van de roman, is de vader de hoofdpersoon. Hij is stil over zijn leed, vergiet nauwelijks tranen, het sijpelt vanbinnen weg, het vindt een uitweg in zijn schrijven over Tonio. Zijn observatiekracht als schrijver blijft dezelfde, ondanks het verdriet. Zoals hij in zijn andere romans sterk de symboliek tussen gebeurtenissen beklemt, is hij ook nu op zoek naar vooruitwijzingen, verbanden, mythen en symbolen die het korte leven van zijn zoon betekenis kunnen geven, een vorm, een verhaal dat dit verlies enige zin geeft. Tegelijk maakt hij zich geen enkele illusie over de eventuele troost ervan. Is hij niet op de eerste plaats schrijver i.p.v. vader?

"Ik begreep dat ik, met alle anderen die de dode gekend hadden, drager was van zijn hierna-maals, van zijn aardse hemel. Wij droegen zijn oude, afgeworpen leven verder, ongeveer zoals een vrouw nieuw leven draagt, we ontwikkelden het ieder voor zich tot een onstoffelijk organis-me, iets met een kop en een staart, dat we voedden met onze eigen ideeën, gedachten, verwach-tingen, herinneringen, en zo volgroeid lieten raken, om het tenslotte te baren in net zo veel ge-daanten als er nabestaanden zijn. Zo liet elke dode een heel rijk van schimmen achter, die in soms synchrone, vaak afwijkende, en nog vaker tegengestelde danshoudingen het ballet van zijn leven opvoerden." Uit: *De sandwich, een requiem*, p. 27. (1986)

Thema

Schrijven als enige manier om zijn zoon 'levend' te houden.

Motieven

Rouw en verdriet

Schuldbesef: de dood van zijn zoon betekent zijn mislukking als vader.

Goudenregen: boom die samen met Tonio was opgegroeid, decor van de wanhoops-gesprekken, fotosessie Tonio, kort voor dood T. in bloei.

Schrijven

Stijl

Van der Heijden schrijft in dit boek soberder dan hij de laatste jaren deed. Het is meer een terugkeer naar de schrijfstijl van de eerste delen *De tandeloze tijd*, waarin hij zijn eigen jeugdijaren herschept.

“De schrijver probeert minder literair-symbolisch te werk te gaan als in zijn andere requiemromans”. (*F. Hellemans in Knack*)

“Onsentimenteel, sereen geschreven, geen tranentrekker. Stijl en vorm zorgen er voor dat het verhaal de lezer lucht biedt ... door het grootse, wollige taalgebruik van Van der Heijden ontstaat een soort muur tussen de tekst en de lezer” (*Emy Koopman in De Groene Amsterdammer*)

Motto

Give sorrow words: the grief that does not speak
Whispers the o'erfraught heart, and bids it break.

Shakespeare, *Macbeth* (IV,3)

Geef uw jammer woorden! Ingehouden smart

Breekt door zijn fluist'ren 't overladen hart. (*vertaling Burgersdijk*)

Genre

De schrijver geeft zijn roman als ondertitel 'een requiemroman' mee. Het is geen feitelijk rapport van de gebeurtenissen, daarvoor heeft hij te weloverwogen een romanstructuur meegegeven aan zijn boek en in zijn zoektocht naar wat er gebeurd kan zijn komt hij met zijn eigen interpretatie van de feiten. “Ga ik alles wat ik zo ademloos en associatief op papier heb gezet –de herinneringen overdenkingen, uitroepen, treurzangen –daadwerkelijk in een zodanige structuur onderbrengen dat het geheel voor anderen leesbaar is? Ik heb die stap gezet.” (*Vrij Nederland, 25/06/2011*)

Bewerkingen

Er zijn plannen om de roman *Tonio* te verfilmen.

Meer info

<http://www.afth.nl/web/show>

Discussievragen

1. De schrijver kondigt zijn boek aan als een roman. Heb je het gelezen als een roman? Verschillende recensenten vinden dat dit boek het strikt persoonlijke overstijgt door het schrijftalent van de auteur. Wat vind jij?
2. Boeken als *Tonio* van Van der Heijden, maar ook *Logboek van een onbarmhartig jaar* van Connie Palmen, *Het jaar van magisch denken* van Joan Didion, enz. – allemaal boeken over het sterven van een geliefde- hebben de laatste jaren een enorm succes gehad. Waarom wil de mens zo graag over bodemloos verdriet lezen? Is dit voyeurisme?
3. Wie is de hoofdpersoon in dit boek? Waarom heeft Van der Heijden volgens jou dit boek geschreven?
4. Psychiater Bram Bakker (www.boekenkrant.com, 25 oktober 2011) betwijfelt of het publiceren van een literair werk een rouwproces wel goed doet, en meent dat therapeutisch schrijven voor jezelf eventueel wel ondersteunend kan zijn. Waarin verschilt *Tonio* van louter therapeutisch schrijven, denk je?
5. Mag je zoveel intimiteit van een ander weggeven aan wildvreemden of veronderstellingen maken die de persoon over wie het gaat niet meer kan tegenhouden of tegenspreken?
6. Wat voor beeld heb je gekregen van Tonio? Wat voor jongen was het?
7. Op een blog van het programma de wereld draait door verschenen heel wat reacties na een presentatie door Van der Heijden van het 'zusterboek' van Tonio *Uitverkoren*. Na heel wat positieve reactie vond ik ook deze mening: "Ik vond bij het verschijnen van het boek zelf al dat de 'rouwporno' veel te ver gaat in dit geval. Dit stel ziet landsbrede aandacht als drug tegen het verdriet. Een vicieuze cirkel, omdat zij aandacht verliezen als zij het even niet over de dood van hun zoon hebben."
8. Zou je zo ver willen gaan dat je durft te beweren dat op basis van het feit dat hij dit boek geschreven heeft Van der Heijden op de eerste plaats schrijver is i.p.v. vader?
9. Op pagina 445 schrijft Van der Heijden dat de zgn. *low culture* niet in staat is iets van zijn verdriet uit te drukken, maar toch raakte hij onverwachts geëmotioneerd bij het horen van het lied 'My son, my son' van Vera Lynn op de radio. En toch: "Het voelde bevrijdend, maar het bevrijdde me niet." Wat is jouw mening hierover? Kan alleen *high culture* de complexiteit van een groot verdriet of een groot geluk vatten en houvast geven? Kan het gedicht van Hans Faverey op p. 613 dit wél? Welke betekenis heeft dit gedicht in het boek?
10. Wat vond je van de opbouw van het boek? Verwarrend of helder? Van der Heijden zei in een interview dat hij zich liet leiden door de opbouw van het klassieke drama. Heb je daar iets van gemerkt? Zie fragment.
11. Van der Heijden munt uit in het zien van vooruitwijzende tekens, achteraf en maakt ze tot mythische bouwstenen van het leven. Helpt hem dit in de verwerking van zijn verlies? Hoe ga je daar zelf mee om?